

Sammendrag	2
1 Internasjonal økonomi	4
2 Konjunktursituasjonen i Norge	5
3 Arbeidsmarkedet	7
4 Produktivitet, valuta og bytteforhold	9
5 Konkurranssevne og lønnsutvikling	9
6 Endringer i tariffavtalene	12
7 Pensjon	13
8 Gjennomføring av lønnsoppgjøret 2018	14

Sammendrag

Lønnsoppgjøret i 2018 må bidra til at konkurranseevnen styrkes slik at krevende omstillingsprosesser kan fortsette.

For Norges del var 2017 beretningen om en varslet oppgang. Kronefall, rentekutt og massiv økning i oljepengebruken holdt krisen unna. Oljeprisen er doblet siden bunnen, oljeselskapenes kostnader er kuttet, og fallet i oljeinvesteringene synes unnagjort. I hele landet faller nå ledigheten, men mest i de hardest rammede regionene. Det samme kommer til uttrykk i NHOs undersøkelse hos våre medlemsbedrifter: Forskjellen mellom landsdelene knappes inn.

Fastlands-BNP økte med 1,8 prosent i 2017, og Statistisk sentralbyrå (SSB) anslår en vekst på 2,5 prosent i år. Norges Bank anslår at kapasitetsutnyttningen fortsatt vil ligge under normalen i 2018. Viktige deler av drahjelpen vi har hatt de siste årene, blir borte. Med høyere oljepris ligger kronesvekkelsen trolig bak oss. Norges Bank har varslet at renten skal opp fra høsten av. Regjeringen varsler adskillig mindre ekspansiv budsjettpolitikk fremover. Boligprisveksten har stanset opp, og boligigangsettingen har trolig passert toppen. For bygge- og anleggsnæringen blir derfor aktivitetsveksten adskillig mer moderat fremover. Likeledes er det rimelig å tro at veksten for reiseliv blir svakere. Men andre drivere vil trolig kompensere. Husholdningenes konsum vil få større betydning for den økonomiske veksten. På bakgrunn av et noe sterkere vekstbilde ute og hjemme ventes også høyere vekst i vareeksporten og bedriftsinvesteringene.

Aktiviteten i verdensøkonomien økte mer i 2017 enn antatt. Veksten er dessuten bredt basert. Ikke på over ti år har så mange av verdens største økonomier vært inne i et oppsving samtidig. Særlig i eurosonen, der mange av Norges viktigste handelspartnere er, har veksten vært overraskende sterk. Veksten internasjonalt anslås til 3,9 prosent i 2018, og til 2,6 prosent for Norges handelspartnere.

På lang sikt må utviklingen i den nominelle lønnsveksten justert for utviklingen i produsentprisene ("produsentreallonnen") følge produktivitetsutviklingen. Høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitetsvekst, vil i all hovedsak slå ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. I industrien økte produktiviteten med 3,3 prosent i 2017, mens produsentprisene steg med vel 4 prosent. For de ti årene 2007-2016 ligger produktivitetsveksten i norsk industri 0,1 prosentpoeng lavere enn hos handelspartnerne.

Norges konkurranseevne avhenger blant annet av utviklingen i produktivitet, lønnskostnader, produsentpriser og valutakurser relativt til våre handelspartnere. Etter oljenedturen har sterk økning i oljepengebruken, lave renter og bedret konkurranseevne gitt viktig drahjelp for norsk økonomi. Effektene fra dette vil nå avta.

De relative timelønnskostnadene for alle ansatte i industrien i felles valuta, som er et mål for konkurranseevnen, kan ha svekket seg i 2017. Mens kostnadsnivået lå 34 prosent over handelspartnerne i EU i 2016, viser foreløpige tall at det lå 36 prosent over i 2017. Dette er et høyt og krevende nivå med tanke på økonomiens strukturelle utfordringer og det store behovet for omstilling og nyskaping.

Når kronesvekkelsen trolig ligger bak oss, vil lønnsdannelsen få et større ansvar for å ivareta konkurranseevnen. Produktivitetsveksten i Norge kan vanskelig forutsettes å være høyere enn hos våre konkurrenter. Da kan heller ikke lønnsveksten i Norge overstige lønnsveksten hos handelspartnerne. Forventet lønnskostnadsvekst per ansatt hos Norges handelspartnere er av OECD anslått til 2,7 prosent i 2018.

Bedringen i arbeidsmarkedet vil ventelig fortsette i 2018. Ifølge SSB vil sysselsettingsveksten bli på vel 1 prosent, som tilsvarer veksten i 2017. Arbeidsledigheten vil avta til under 4 prosent. Utsiktene på arbeidsmarkedet er i tråd med rapportene fra NHOs medlemsbedrifter, som oppgir at de vil øke bemanningen. Samtidig rapporterer færre om kommende oppsigelser og permitteringer. Selv om

flere bedrifter rapporterer om mangel på arbeidskraft, vil det fortsatt være ledig kapasitet i arbeidsmarkedet.

Partene har de siste årene blitt enige om moderate lønnsoppgjør for å bidra til å begrense effekten av oljedeturen. Frontfagets økonomiske ramme ble av NHO, i forståelse med LO, anslått å gi en årslønnsvekst på 2,4 prosent i 2017. Årslønnsveksten for industrien samlet i NHO-området er av Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) foreløpig beregnet til 2½ prosent. Dermed ga normen fra mellomoppgjøret et troverdig anslag på lokal og samlet lønnsvekst i frontfaget i fjor. For industrien i NHO-området samlet er overhenget til 2018 foreløpig beregnet til 1,1 prosent.

Etter at prisstigningen i 2016 ble høyere enn forventet, falt prisstigningen tilbake til 1,8 prosent i fjor. Med en årslønnsvekst i hele økonomien på 2,3 prosent, økte reallønnen for en arbeidstaker med en årslønn og en lønnsvekst som gjennomsnittet med 0,5 prosent i 2017. TBU har foreløpig anslått konsumprisveksten til om lag 2 prosent i 2018.

Industriens driftsresultat steg ifølge SSBs foreløpige nasjonalregnskapstall til vel 38 milliarder i 2017. Råvarebasert industri, der oljeraffinering inngår, bidro til mye av veksten. Det er store forskjeller mellom de ulike industrinæringene. Driftsresultatet i verkstedsindustri og skipsbygging ble redusert fra 2016 til 2017, mens driftsresultatet i fastlandsbasert leverandørindustri falt fra et svakt positivt resultat i 2016 til et negativt resultat i 2017.

Lønnskostnadene som andel av verdiskapingen i industrien samlet, er på grunnlag av SSBs foreløpig nasjonalregnskap beregnet til 79 prosent i 2017. Driftsresultatsandelen økte fra 2016 og lå i fjor 1 prosentpoeng over gjennomsnittet for de siste tjue årene. Dette kan tyde på at lønnsdannelsen har fungert rimelig godt i forhold frontfagsmodellens utgangspunkt, at fordelingen mellom arbeid og kapital i industrien over tid skal være rimelig stabil.

Derfor mener NHO at:

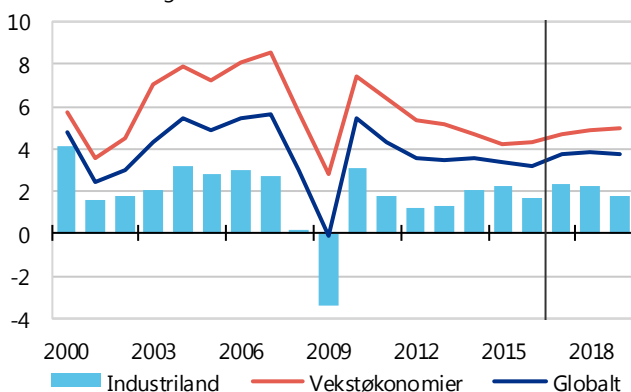
- Konkurransesevnen må styrkes. Lønnsveksten i Norge bør derfor ikke overstige utviklingen hos handelspartnerne.
- Lønnsdifferensiering etter den enkelte bedrifts økonomiske situasjon skal ivaretas gjennom lokale forhandlinger. Ved eventuelle sentrale tillegg bør det derfor skilles mellom de overenskomster som har og de som ikke har lokale forhandlinger.
- Stramme økonomiske rammer må også gjelde for eventuelle reguleringer av overenskomstenes minstelønnsseter.
- NHO-fellesskapet vil avvise ethvert krav om innføring av nye tjenestepensjonsrettigheter gjennom lovgivning eller tariffavtaler. Dette gjelder både nivå og organisering.
- NHO mener at partene i samarbeid med Regjeringen bør utrede en omdanning av AFP-ordningen til en mer opptjeningsbasert ordning. En eventuell omdanning skal ikke medføre økte kostnader for bedriftene eller balanseføring av forpliktelser.
- Arbeidstid – mulig årsarbeidstid skal beholdes på dagens nivå.
- Lønnsgarantiordninger – det skal ikke inntas nye ordninger eller inngås nye bestemmelser med økte forpliktelser.
- Det skal ikke innføres nye bestemmelser i tariffavtalene som begrenser bedriftenes adgang til å leie inn arbeidskraft eller bemanningsbedriftenes adgang til å leie ut.

1 Internasjonal økonomi

I fravær av negative overraskelser vil oppsvinget i internasjonal økonomi ventelig fortsette. Globalt BNP anslås å øke med 3,9 prosent i 2018, og med 2,6 prosent for Norges handelspartnere. Målt etter historiske standarder er oppsvinget fortsatt på spa-rebluss. Siden finanskrisen har industrilandene slitt med å levere vekstrater over to-tallet, tross betydelig med ledige ressurser. Dette avspeiler lavere potensiell vekst enn tidligere, takket være lav vekst i befolkningen i arbeidsfør alder, lavt investeringsnivå og lav produktivitetsvekst.

BNP

Prosentvis endring år/år

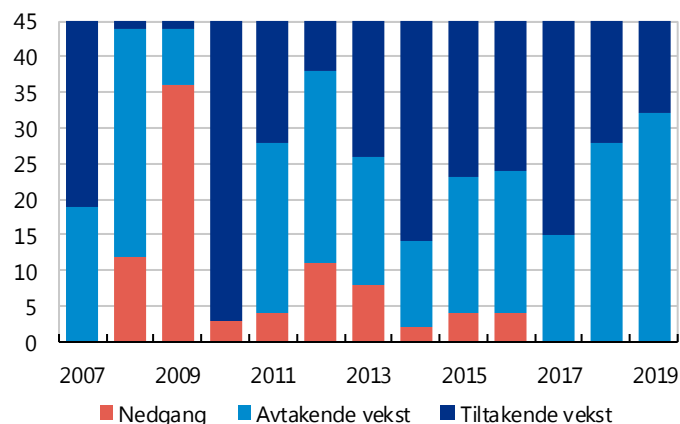

Kilde: IMF WEO/Consensus Forecasts/Thomson Datastream/NHO, 2017-IV

Oppsvinget er bredt basert. Ikke i noen av 45 store økonomier er aktiviteten avtakende. Sist gang det var tilfelle var i 2007. Industrilandene er endelig i ferd med å gjenvinne tapt terreng. I 2018 vil faktisk BNP være på linje med potensielt BNP etter ti år med underutnyttelse av økonomiens ressurser.

Andelen sysselsatte i aldersgruppen 15-74 år i industrilandene er nå den høyeste noen sinne. Arbeidsledigheten har avtatt markant, og nærmer seg nivået før finanskrisen. Lønnsveksten synes å være på vei opp. For Norges handelspartnere anslår OECD at lønnskostnadsveksten per ansatt tar seg opp til 2,7 prosent i 2018.

45 land: Vekstmønster

Kilde: OECD Economic Outlook, Nov 2017/NHO

Høyere lønnsvekst trekker i retning av høyere prisvekst og renter. Men fortsatt er prisveksten beskjeden, under 2 prosent i industrilandene. Og selv om rentene trolig har nådd bunnen, ser renteoppgangen ut til å bli treg, og beskjeden. USAs sentralbank sikter mot en rentetopp på snaut 3 prosent, som er svært lavt i historisk målestokk. Den europeiske sentralbanken øker fortsatt sin balanse, men saktere enn før. En eventuell renteøkning er fortsatt flere år unna.

Økt produksjon går hånd i hånd med økt handel. IMF anslår at verdenshandelen vil øke med 4,6 prosent i 2018. Likevel er handelsintensiteten – den prosentvise endringen i handelen for en gitt endring i aktiviteten – lavere enn hva den har vært historisk. I tiårene før finanskrisen var intensiteten 2,2, som innebar at handelen vokste mer enn dobbelt så raskt som aktiviteten, nå er intensiteten rundt 1,2. Dette skyldes svak vekst i importtunge investeringer, men også tregere utvikling av globale verdikjeder og mer proteksjonisme.

I og med at det globale vekstmomentumet nå fremstår som rimelig sterkt, kan veksten på kort sikt overraske på oppsiden. Høyere vekst betyr økte inntekter, økt tillit og økt etterspørsel, som i neste runde betyr flere i jobb og enda høyere inntekter. Aktiviteten i britisk økonomi har holdt seg bedre oppe enn fryktet etter beslutningen om å forlate EU. Amerikansk økonomi er nå inne i sitt niende år med ekspansjon.

Faren for finansielle tilbakeslag har økt. Mange år med lave renter har presset ned risikopåslagene, tilsvarende det som skjedde i forkant av finanskrisen.

Gjeldsratene er fortsatt høye, både for myndigheter og private. Endringer i renter og/eller risikopåslag kan derfor tvinge frem kutt i etterspørselen, og bli selvforsterkende dersom det oppstår tvil om låntaker kan betjene økte renter. Finansiell uro og økte renter kan også bidra til lavere kapitalstrømmer til fremvoksende markeder, og dermed lavere vekst.

En annen vesentlig risikofaktor er utviklingen i Kina. Myndighetene synes på ny å ha stabilisert situasjonen, gjennom strammere pengepolitikk og kapitalkontroller. Men overkapasitet og rekordhøy gjeld er en giftig kombinasjon. Kina utgjør nå en snau femdel av den globale økonomien. En «hard landing» her vil derfor ramme mange av råvareeksportørene og landene i nærområdene hardt.

Tabell BNP-anslag

	Andel		Prosentvis endring år/år	
	2017	2016	2017	2018
Verden	100,0	3,2	3,6	3,9
Industrieland	41,3	1,7	2,1	1,8
USA	15,3	1,6	2,3	2,5
Eurosonen	12,0	1,8	2,2	2,3
Tyskland	3,3	1,9	2,0	2,0
Frankrike	2,2	1,2	1,7	1,8
Italia	1,8	0,9	1,5	1,5
Spania	1,4	3,2	3,1	2,5
Storbritannia	2,3	2,0	1,8	1,4
Sverige	0,4	3,2	2,9	2,6
Danmark	0,2	1,7	2,3	1,9
Japan	4,3	1,0	1,6	1,3
Vekstøkonomier	58,7	4,3	4,6	4,9
Kina	18,3	6,7	6,9	6,5
India	7,5	7,1	6,8	7,5
Russland	3,2	-0,2	1,7	1,9
Brasil	2,5	-3,6	0,7	2,4
Norges handelspartnere		2,2	2,8	2,6

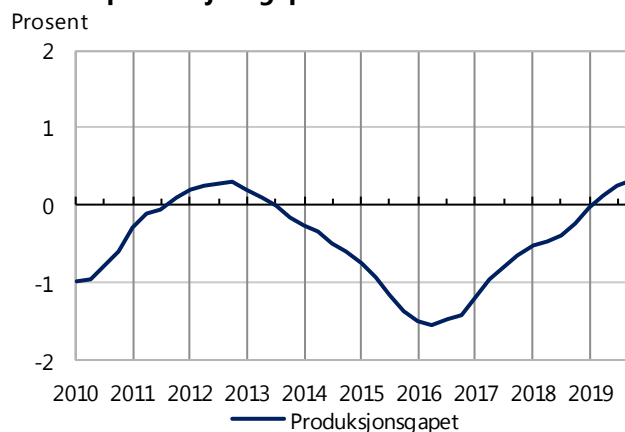
Kilde: IMF WEO, Consensus Forecasts, TBU og NHO

2 Konjunktursituasjonen i Norge

Oppgangen i norsk økonomi har fått bedre feste. Bedringen skjer i et forsiktig tempo, men er bredt forankret. Nedgangskonjunktoren som startet ved utgangen av 2014, nådde bunnen høsten 2016, og gjennom 2017 har veksten i BNP for Fastlands-

Norge vært noe høyere enn anslått trendvekst. Norges Bank anslår likevel at aktiviteten vil være lavere enn anslått potensial i 2018, *se figur*. Det tilsier isolert sett at lønns- og prisveksten vil holde seg lav.

Anslått produksjonsgap

Kilde: Norges Bank, PPR 2017-IV/NHO

NHOs medlemsundersøkelse, Næringslivets økonomibarometer (NØB), viser at flertallet av bedriftene nå er positive både til markedssituasjonen og til markedsutsettene.¹ Det siste halvannet året har markedstilfredsheten tatt seg opp fra et lavt til et høyere nivå. I fjerde kvartal i fjor var det imidlertid ingen økning fra kvartalet før, men det positive bildet holdt seg.

Petroleumsinvesteringene har falt betydelig de siste tre årene, omtrent en tredel sammenlignet med toppen i 2013. Nedgangen ble initiert av ferdigstillingen av flere store oppgraderinger på eksisterende felt. I tillegg hadde kostnadsvekst over flere år gjort driften mindre lønnsom. Fallet i oljeprisen fra 2014 av forsterket og forlenget investeringsnedgangen.

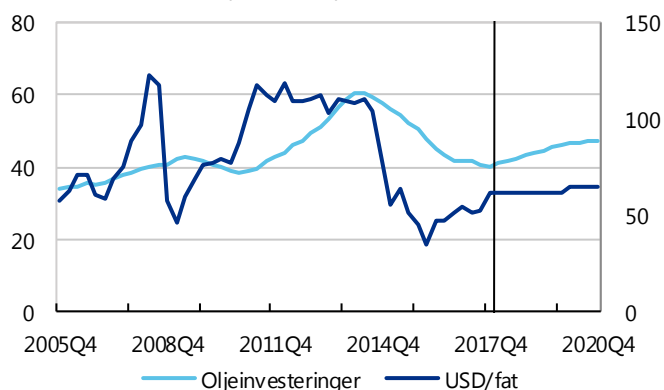
Nedgangen i petroleumsinvesteringen har bremsset opp i løpet av 2017, og det ligger nå an til en forsiktig oppgang i år, *se figur*. Oljeprisen forventes å være relativt stabil. Medianforventningen i anslag innhentet av Reuters indikerer en oljepris på i overkant av 60 dollar fatet de nærmeste årene. Dette gir utsikter til flere lønnsomme prosjekter. Norges Bank og Statistisk sentralbyrå (SSB) anslår investeringsveksten i petroleumssektoren til rundt 7 prosent i 2018. SSB har beregnet at dette kan bidra med 0,2 prosentpoeng til veksten i norsk økonomi.

¹ Undersøkelsen gjennomføres av Kantar TNS på oppdrag fra NHO. Resultatene for fjerde kvartal ble innhentet mellom 1. og 15. november i år, svarprosenten var 15 pro-

sent. Fordi økonomibarometeret er en spørreundersøkelse, vil det alltid være større usikkerhet knyttet til resultater på disaggregert nivå, som for enkelt næringer og fylker.

Petroleumsinvesteringer og oljepris

Mrd. kroner. Faste 2015-priser/USD per fat*

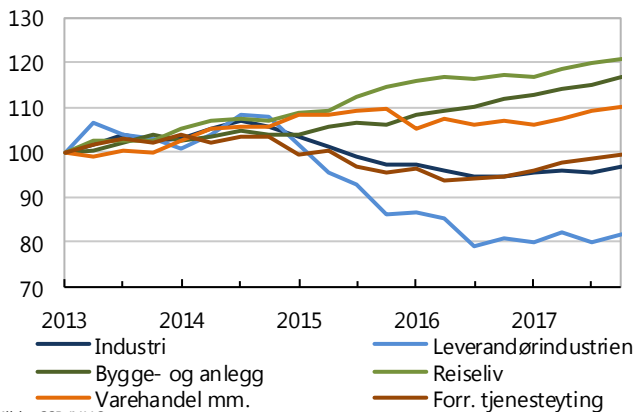

Kilde: Statistisk sentralbyrå/Thomson Reuters/NHO

Etter et år med tilnærmet nullvekst i verdiskapingen i industrien, venter SSB en vekst i industriens bruttoprodukt på 4 prosent i 2018. Vekst i oljeinvesteringene kan borge for at også leverandørindustrien, som har redusert verdiskapingen med 23 prosent siden 2014, *se figur*, får et noe bedre år i 2018. Aktiviteten i forretningsmessig tjenesteyting, hvor også arbeidsleie inngår, merket også ringvirkningene av oljenedturen. Verdiskapingen tar seg nå opp, men nivået er fortsatt lavere enn i 2013. I bygge- og anleggsnæringen og i reiseliv, som har nytt godt av ekspansiv penge- og finanspolitikk, er det ventet at veksten blir mer moderat fremover. Verdiskapingen i varehandel og reparasjon av motorvogner har økt gjennom 2017.

Verdiskaping i noen næringer

Indeks 1. kvartal 2013 = 100

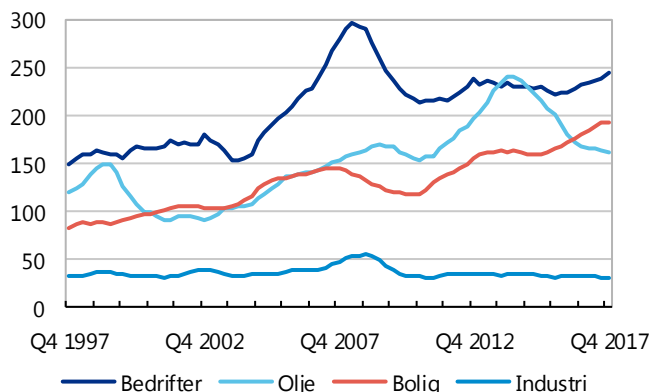
Kilde: SSB/NHO

Bedriftsinvesteringene på fastlandet vil trolig ta seg videre opp i 2018. SSB og Norges Bank anslår en investeringsvekst rundt 6 prosent. Det er særlig det vedvarende lave rentenivået og konjunkturoppgangen i Norge og i utlandet som bidrar til dette. SSBs investeringstelling gir grunn til å forvente en

økning også i industriinvesteringene. Bak dette ligger økte anslag for næringsgruppene oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri og næringsmiddelindustrien. I næringsmiddelindustrien er det særlig investeringer i bearbeiding av fisk som trekker anslagene opp. Også økte investeringer i kraftsektoren bidrar til oppgangen i næringsinvesteringene. Det er særlig vekst i produksjon av elektrisitet som bidrar til økningen, blant annet som følge av utbygging av vindkraft.

Norge: Bruttoinvesteringer

Mrd. kroner. Faste 2015-priser. Fire kv. sum

Kilde: Statistisk sentralbyrå/Thomson Datastream/NHO

Husholdningenes boliginvesteringer har passert toppen og bidrar nå til å dempe veksten i økonomien. Mens Norges Bank anslår nullvekst i boliginvesteringene i år og nedgang i 2019, venter SSB investeringsnedgang allerede i år. Flere år med sterk vekst i boligprisene og høy gjeldsbelastning i husholdningene har gjort boligmarkedet sårbart. Boligprisene har falt siden i fjor vår, og ifølge SSBs og Norges Banks prognoser vil de falle også i år. Om fallet blir begrenset, mener Norges Bank denne korreksjonen kan redusere risikoen for en mer markert nedgang lenger frem i tid siden lavere boligprisvekst vil dempe gjeldsveksten.

Husholdningenes konsum er av vesentlig betydning for veksten i norsk økonomi. Utviklingen i konsumet bestemmes i stor grad av utviklingen i husholdningenes realdisponible inntekter. Disse påvirkes av lønns- og prisvekst, renter, sparing, skatter, formuesverdier og veksten fra øvrige inntektskilder. I 2018 venter SSB at konsumveksten vil bidra til 1/3 av veksten i norsk økonomi. SSB begrunner konsumveksten med at selv om utviklingen i boligprisene vil virke dempende, så vil fortsatt lave renter og økende realinntektsvekst bidra til at konsumet øker.

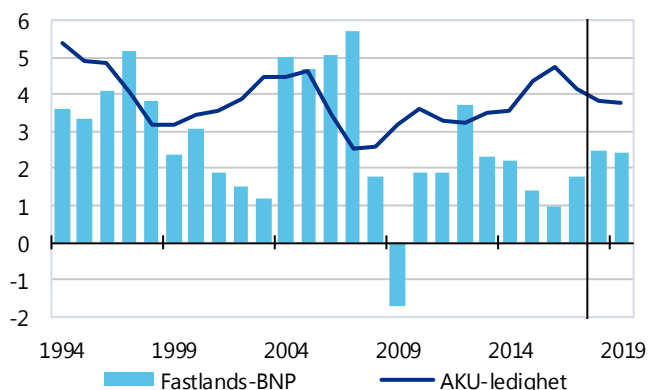
Regjeringen varsler adskillig mindre ekspansiv budsjettpolitikk fremover. Også pengepolitikken vil etter hvert bli mindre ekspansiv. Norges Bank vedtok i desember å holde styringsrenten uendret, men fremskyndet samtidig den første varslede rentehevingen til høsten 2018.

Sammen med oppgangen internasjonalt ventes bedringen i norske bedrifters kostnadmessige konkurransevne siden 2013, å gi positive virkninger for eksporten framover. SSB anslår at tradisjonell vareeksport vil vokse med vel 4 prosent i år, mot 2,6 prosent i fjor. Også NHOs eksportrettede medlemsbedrifter melder om positive markedsutsikter.

BNP for Fastlands-Norge økte med 1,8 prosent i 2017. SSBs anslår veksten i fastlandsøkonomien til 2,5 prosent i år, *se figur og tabell*, mens Norges Banks anslag er på 2,3 prosent.

Norge: Fastlands-BNP og ledighet

Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå/Thomson Datastream/SSB

Tabell Anslag på makroøkonomiske hovedstørrelser

Prosentvis endring år/år	2018				
	2017*	SSB	NB	FIN	NHO
Konsum i husholdningene	2,3	2,5	2,3	3,2	2,4
Konsum i offentlig forvaltning	2,0	1,9	..	1,2	1,7
Bruttoinvestering i fast realkapital	3,5	3,2	..	2,5	2,8
Utvinning og rørtransport	-4,0	7,2	6,0	2,2	1,0
Fastlandsnæringer	5,9	5,9	6,2	5,6	4,9
Boliger	7,1	-3,7	0,0	-0,2	0,9
Offentlig forvaltning	5,8	1,5	..	1,5	1,5
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	3,2	2,1	2,2	2,5	2,3
Eksport i alt	0,8	2,1	..	0,9	0,1
Tradisjonelle varer	2,2	4,2	4,7**	3,8**	3,6
Import i alt	2,2	2,6	2,9	3,3	1,7
Bruttonasjonalprodukt	1,8	2,2	0,9	1,5	1,3
BNP Fastlands-Norge	1,8	2,5	2,3	2,5	2,1
Sysselsatte personer	1,1	1,1	1,0	1,1	0,7
Arbeidsledighet (AKU), nivå	4,2	3,9	3,7	4,0	3,8

* Foreløpig regnskap, ** inkludert reisetrafikk og andre tjenester

Kilde: SSB (ØA 4/2017), NB (Norges Bank, PPR 4/217),

FIN (Nasjonalbudsjettet 2018) og NHO (ØO 2/2017)

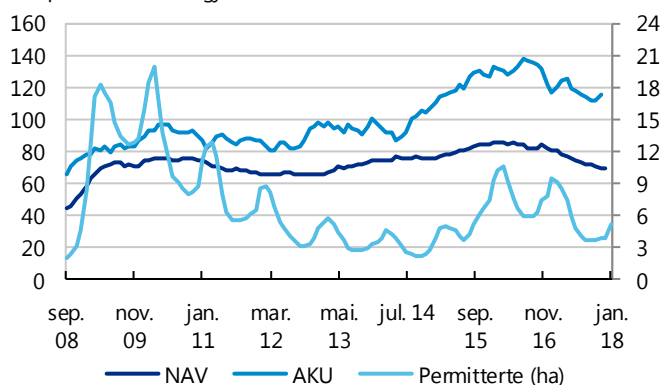
3 Arbeidsmarkedet

Sysselsettingen, både målt ved antall personer og utførte timeverk, økte i fjor, og arbeidsledigheten gikk gradvis ned. Samtidig har antall ledige stillinger økt.

Arbeidsledigheten nådde sitt høyeste nivå sommeren 2016. Både SSBs arbeidskraftsundersøkelse og NAVs tall for registrerte ledige viser at ledigheten gikk ytterligere ned gjennom året, *se figur*. Antall permitterte har også avtatt.

Arbeidsledige og permitterte

1000 personer. Sesongjustert

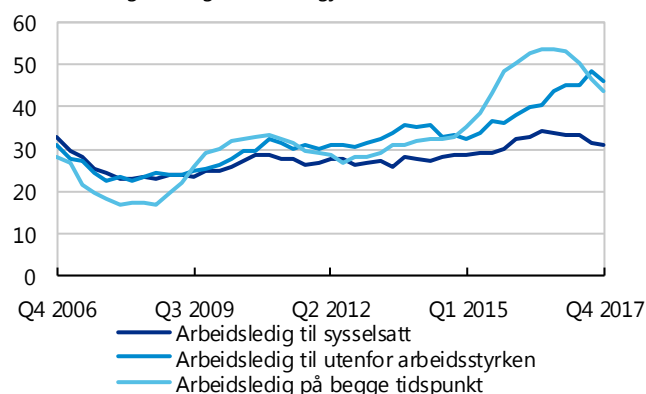

Kilde: Macrobond/AKU/NAV/NHO

Samtidig som arbeidsledigheten har gått ned, minket arbeidsstyrken i 2017. En viktig forklaring bak nedgangen i arbeidsledigheten er at flere har gått fra å være arbeidssøkende til utenfor arbeidsstyrken. Dette kan for eksempel gjelde personer som går over til utdanning eller ulike trygdeytelser.

Strømmer ut av arbeidsledighet

I tusen. Endring kv/kv, glattet 4 kv. gj.snitt

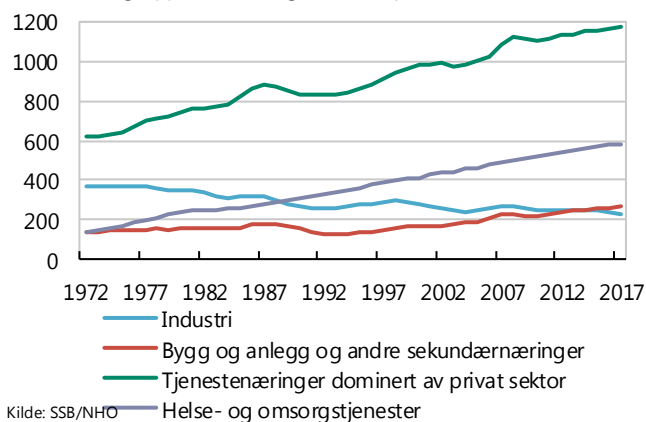
Kilde: Statistisk sentralbyrå, AKU/NHO

Økningen i antall ledige stillinger har kommet innenfor et bredt spekter av næringer og må sees i sammenheng med aktivitetsøkningen i økonomien favner bredt.

I et lengre perspektiv har sysselsettingsveksten særlig kommet i tjenesteytende næringer, se figur.

Sysselsatte

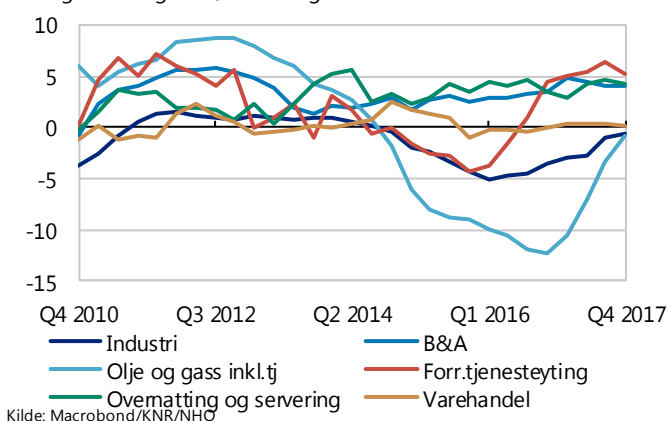
Etter hovedgrupper av næringer, i tusen personer

Sysselsettingen økte med 1,1 prosent i fjor, og SSB og Norges Bank venter at denne veksttaket vil fortsette i 2018. Offentlig forvaltning og bygge- og anleggsnæringen bidro mye til økningen i 2017, men det var også betydelige vekstbidrag fra tjenesteytende næringer, så som forretningsmessig tjenesteyting og overnatting og servering. I faglig og teknisk tjenesteyting har sysselsettingsveksten tatt seg klart opp i år sammenlignet med i fjor, og i industrien var det en sesongjustert økning i antall sysselsatte i fjor høst for første gang på nær tre år. Ujustert er det fortsatt nedgang i sysselsettingen i industri og petroleumssektoren sammenlignet med foregående år, se figur. I varehandel og reparasjon av motorvogner er sysselsettingen stabil.

Sysselsatte

Utvalgte næringer. År/årendring. Prosent

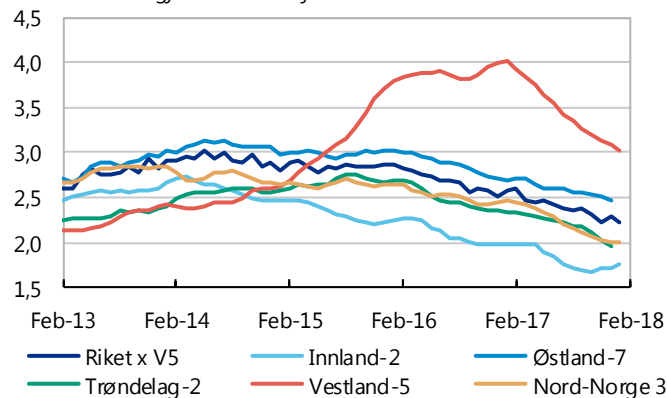

Økte boligpriser har lenge gitt høy aktivitet i boligbyggingen. Etterspørselen etter arbeidskraft i bygge- og anleggsnæringen er ventet å avta i takt med reduserte boliginvesteringer.

De regionale forskjellene i konjunktursituasjonen er blitt mindre. Ledigheten har falt mest i områdene som var hardest rammet av konjunkturedgangen. Og i NHOs medlemsundersøkelse (NØB) er landsdelene nå nokså samstemte i sine fremtidsutsikter. Fortsatt vurderer bedriftene på Sør- og Vestlandet nåsituasjonen som mindre god enn i de øvrige landsdelene, men forskjellen har blitt mindre det siste halve året.

Registrert ledighet. Regioner

Prosent. Sesongjustert vha nasjonale ses.faktorer

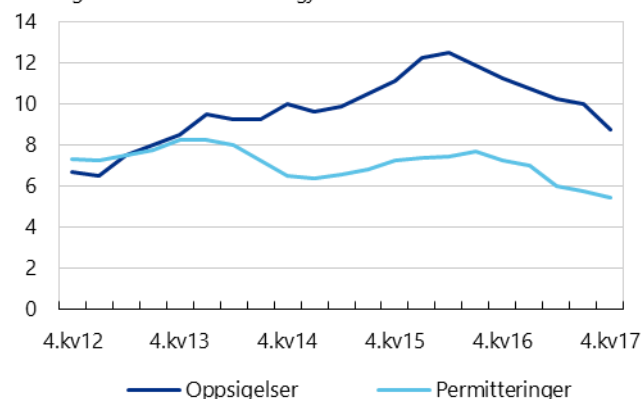

Kilde: NAV/Thomson Datastream/NHO

Også NHOs medlemsbedrifter innenfor industri og i oljerelaterte næringer svarer nå at de planlegger å øke sysselsettingen. Samtidig som flere medlemsbedrifter nå oppgir at de vil øke bemanningen, har det vært nedgang i andelen bedrifter som rapporterer om kommende oppsigelser og permitteringer, se figur.

Oppsigelser

Planlagte neste tre mnd. 4 kv. gj.snitt. Prosent

Kilde: NHO/NØB

Bedringen i arbeidsmarkedet er ventet å fortsette. Både SSB og Norges Bank venter at arbeidsledigheten faller under 4 prosent i 2018.

4 Produktivitet, valuta og bytteforhold

Utsikter til styrket krone på lengre sikt

I gjennomsnitt styrket kronen seg med 0,6 prosent² fra 2016 til 2017, men svingningene var store gjennom året. Ut over høsten svekket kronen seg til tross for at oljeprisen økte og rentedifferansen mot handelspartnerne var lite endret. Norges Bank peker på at det er usikkerhet om kronkursutviklingen fremover. Både sentralbanken og SSB anslår at kronen vil være om lag uendret i 2018, mens begge venter en styrking lenger frem i tid.

Produktivitetsvekst og bytteforhold

Avdempingen av produktivitetsveksten de siste årene gir grunn til bekymring. På lang sikt må reallønnsutviklingen i norsk økonomi følge produktivitetens utviklingen. Dette følger også av frontfagsmodellen. Høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitetsvekst slår i all hovedsak ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. Produktiviteten i industrien, målt ved bruttoprodukt per timeverk, steg med 3,3 prosent i 2017, etter en nedgang året før. I perioden 2007-2016 var den årlige produktivitetsveksten på 1,6 prosent, 0,1 prosentpoeng lavere enn hos handelspartnerne.

Relativt svak utvikling i produktiviteten har tidligere blitt oppveiet av bedring i bytteforholdet. Bytteforholdet, som uttrykker forholdet mellom eksport- og importpriser, har imidlertid de siste årene blitt påvirket negativt av fallet i oljeprisen og svekkelsen av valutakursen.

Bytteforholdet for varer og tjenester uten olje og gass ble noe bedret i 2017, mens SSB anslår tilnærmet uendret bytteforhold i 2018. Lenger frem i tid venter SSB at importprisene på tradisjonelle varer øker mer enn eksportprisene, som betyr at bytteforholdet vil forverres.

5 Konkurranssevne og lønnsutvikling

En tilstrekkelig størrelse på konkurranseutsatt sektor er nødvendig for en balansert økonomisk utvikling. Konkurranssevnen må støtte opp under dette slik at bedrifter finner det attraktivt å drive virksomhet i Norge. Et lands konkurransevne uttrykker ev-

nen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.

Det må skilles mellom konkurransevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurranssevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å avlønne innsatsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i faktormarkedene, herunder arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjennetegnet av ulik utvikling i konkurransevnen for de enkelte næringene.

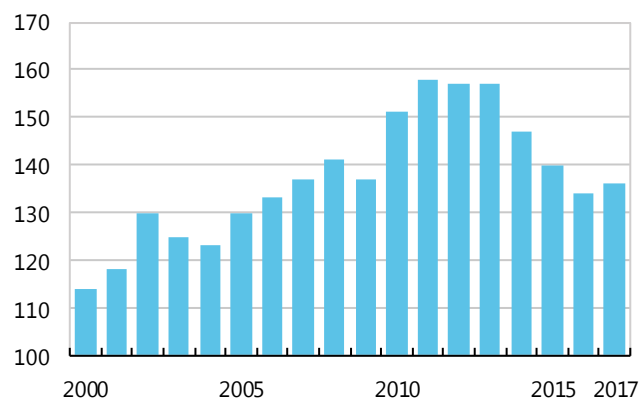
Norges konkurransevne avhenger blant annet av utviklingen i produktivitet, lønnskostnader, produsentpriser og valutakurser relativt til våre handelspartnere.

Fortsatt høyt lønnskostnadsnivå

De relative timelønnskostnadene for alle ansatte i industrien i felles valuta, som er et mål for konkurransevnen, kan ha blitt svekket i 2017. Mens kostnadsnivået lå 34 prosent over handelspartnerne i EU i 2016, viser foreløpige tall at kostnadsnivået per time lå 36 prosent over i 2017, *se figur*. Høyere lønnskostnadsvekst, færre virkedager og sterkere kronkurs bidrar til dette. Det knytter seg vesentlig usikkerhet til anslaget på timelønnskostnadsveksten hos Norges handelspartnere.

Lønnskostnader per timeverk i industrien

Norges handelspartnerne i EU = 100, felles valuta

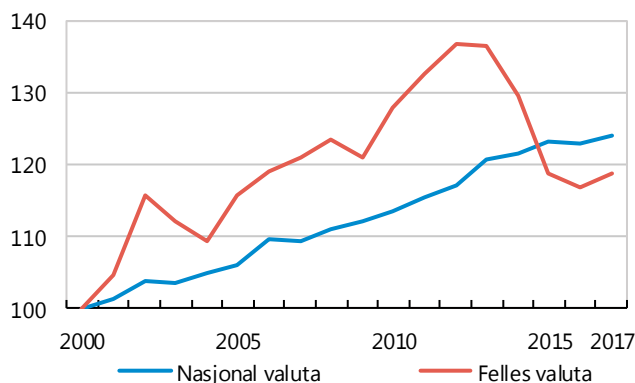
Kilde: TBU/NHO

² Målt ved konkurransekursindeksen, KKI

Kronas betydning for forbedringen i konkurranseevnen fremkommer når vi ser på veksten i lønnskostnadene per timeverk målt i nasjonal og felles valuta, *se figur*. Også her er 2017-tallene foreløpige og derfor usikre.

Timelønnskostnader i industrien

Norge/handelspartnerne, indeks 2000 = 100

Kilde: TBU/NHO

For å få til omstilling og skape et godt grunnlag for fremtidig næringsvirksomhet og arbeidsplasser i Norge, er det viktig å ivareta forbedringen av konkurranseevnen. Medvinden fra svakere krone har løyet. Skal konkurranseevnen styrkes innebærer det at lønnsveksten i Norge ikke bør overstige utviklingen hos handelspartnerne. OECD anslår veksten i lønnskostnadene per ansatt i 2018 tar seg opp til 2,8 prosent i OECD-området og til 2,7 prosent hos våre handelspartnere³.

Bedret lønnsomhet i industrien samlet

Når fordelingen av verdiskapingen mellom eiere og arbeidstakere er stabil, indikerer det at også lønnsnivået og konkurransekraften er stabil. Etter finanskrisen økte kostnadene til lønn og det ble mindre igjen til eierne. Etter oljenedturen snudde utviklingen som følge av lavere lønnsvekst og svakere valutakurs som forbedret konkurransekraften. Stabil fordeling er imidlertid ikke en tilstrekkelig betingelse for å sikre at avkastningen på kapitalen er slik at eierne vil investere og videreutvikle bedriftene i Norge.

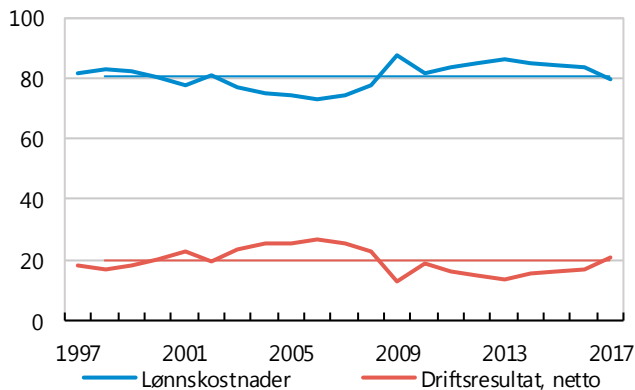
Industriens driftsresultat steg ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 9 milliarder fra 2016 til i underkant av 38 milliarder i 2017. Råvarebasert industri, der oljeraffinering inngår, bidro med 7,5 milliard til veksten. Det er store forskjeller mellom

de ulike industrinæringene. Driftsresultatet i verkstedindustri og skipsbygging ble redusert fra 2016 til 2017, mens driftsresultatet i fastlandsbasert leverandørindustri falt fra et svakt positivt resultat i 2016 til et negativt resultat i 2017. Denne nedgangen skyldes større negativt driftsresultat i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr.

Lønnskostnadene som andel av verdiskapingen⁴ i industrien samlet, er på grunnlag av foreløpig nasjonalregnskap fra SSBs beregnet til 79 prosent i 2017, *se figur*. Driftsresultatsandelen økte fra 2016 og lå i 2017 1 prosentpoeng over gjennomsnittet for de siste tjue årene. Dette kan tyde på at lønnsdannelsen har fungert rimelig godt i forhold til frontfagsmodellens utgangspunkt, at fordelingen mellom arbeid og kapital i industrien skal være rimelig stabilt over tid.

Lønnskostnader og driftsresultat i industrien

Andel av verdiskaping

Kilde: SSB/TBU/NHO

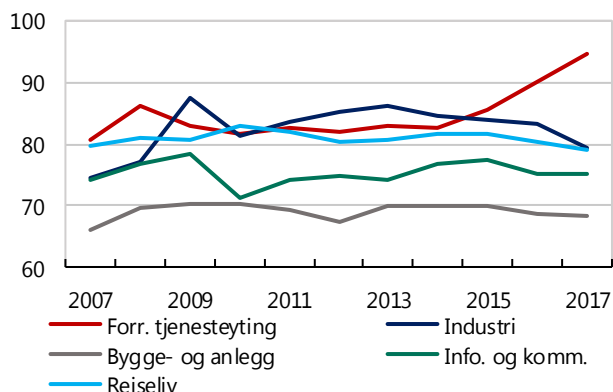
Lønnskostnadsandelen av faktorinntekten varierer mellom næringer, blant annet som følge av ulik kapitalintensitet. Vekst i lønnskostnader kan dermed slå forskjellig ut i næringer gitt at arbeidsintensiteten er høy eller lav. De senere årene har særlig lønnskostnadsandelen i forretningsmessig tjenesteyting økt, *se figur*. Det betyr at lønnsomheten i næringen målt ved driftsresultatet, nå er lavere enn gjennomsnittet frem til 2014.

³ Slik de inngår i TBUs rapport (NOU 2016:6), tabell 4.4

⁴ Målt ved netto faktorinntekt

Lønnskostnader

I prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå/NHO

Lønnsvekst i 2017 i tråd med rammen

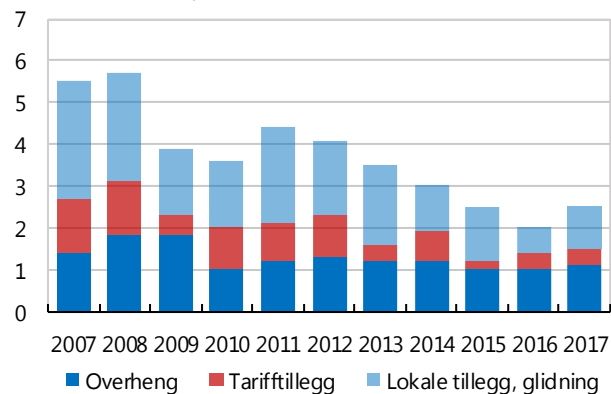
Frontfagets økonomiske ramme ble av NHO, i forståelse med LO, anslått å gi en årslønnsvekst i industrien samlet i NHO-området på 2,4 prosent i 2017. Partene forsøkte med dette å følge opp hensynet til å ivareta forbedringen i konkurransevnen, som et enstemmig Cappelen-utvalg (NOU 2016:15) pekte på som viktig. Årslønnsveksten for industrien samlet i NHO-området er av Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppkjørene, TBU, foreløpig beregnet til 2½ prosent. Sett i ettertid har normen fra mellomoppkjøret gitt et troverdig anslag på lokal og samlet årslønnsvekst i frontfaget i fjor, og normen er fulgt opp i andre store forhandlingsområder. Årslønnsveksten i 2017 er anslått til 2,3 prosent for statsansatte og beregnet til 2,5 prosent for kommuneansatte. Datalønnsveksten (september/september) for administrerende direktører er beregnet til 2,4 prosent.

TBU har foreløpig beregnet årslønnsveksten for industriarbeidere til 2½ prosent i 2017, *se figur*. Av dette bidro overhengen⁵ fra året før med 1,1 prosentpoeng og tariff tilleggene med 0,4 prosentpoeng. Endret næringsfordeling mellom gruppene dro veksten opp med 0,2 prosentpoeng.

⁵ Lønnsoverhengen beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller

Årslønnsvekst industriarbeidere i

NHO-området, prosent

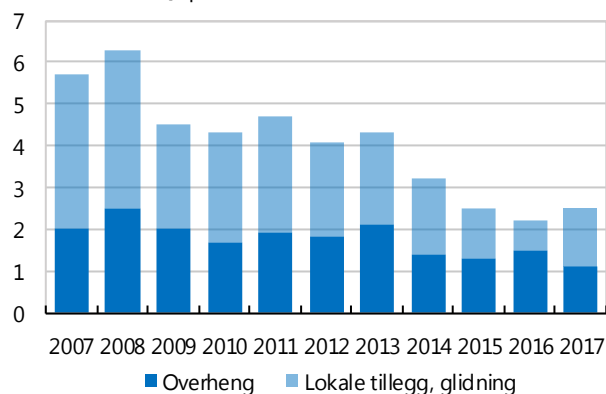

Kilde: TBU/NHO

Også for industrifunksjonærer er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 2½ prosent, hvorav 1,1 prosentpoeng var overheng fra året før, *se figur*. Også for industrifunksjonærene trekker endringer i næringsfordelingen mellom grupper opp lønnsveksten med 0,2 prosentpoeng.

Årslønnsvekst industrifunksjonærer i

NHO-området, prosent

Kilde: TBU/NHO

Lønnsglidningen har dermed vært relativt lav i begge gruppene, i tråd med hva som ble lagt til grunn under forhandlingene i mellomoppkjøret 2017. Overhengen fra 2017 til 2018 er foreløpig beregnet til 1,1 prosent for industriarbeidere og 1,2 prosent for industrifunksjonærer. For industrien i NHO-området samlet er overhengen til 2018 foreløpig beregnet til 1,1 prosent.

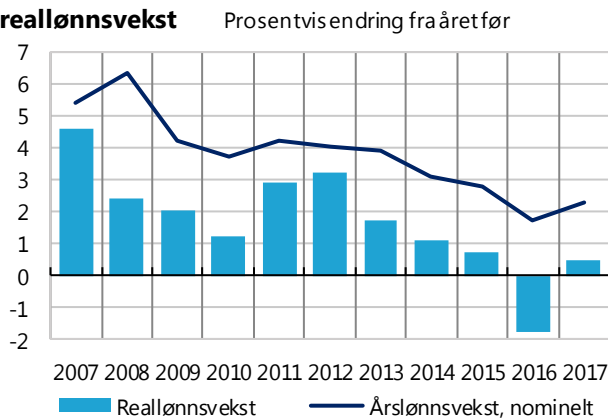
Grunnlaget for forbedret kjøpekraft må skapes

Etter at prisstigningen i 2016 ble høyere enn forventet, avtok prisstigningen til 1,8 prosent i fjor. Med en

dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste blir dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer det andre året.

årlønnsvekst i hele økonomien på 2,3 prosent, økte reallønnen for en arbeidstaker med en årslønn og en lønnsvekst som gjennomsnittet med 0,5 prosent i 2017, *se figur*. For tiåret 2008-2017 sett under ett har reallønnsveksten vært på 14,7 prosent.

Årlønnsvekst i hele økonomien og reallønnsvekst

Kilde: SSB/TBU/NHO

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, TBU, har anslått konsumprisveksten til om lag 2 prosent for 2018.

6 Endringer i tariffavtalene

I hovedoppgjør blir samtlige av våre tariffavtaler sagt opp til revisjon. Det betyr at det kan forhandles om både store og prinsipielle saker som kan ha betydning for alle til mer bransjespesifikke og tekniske løsninger.

Hver landsforening vil fremme krav om endringer i tariffavtalene for å styrke medlemsbedriftenes evne til å forbedre produktiviteten og ta ned enhetskostnadene knyttet til sin produksjon.

Arbeidstid

Arbeidstiden er en sentral faktor for bedriftenes produktivitet og lønnsomhet. Jo flere timer det må betales for uten gjenytelse i form av arbeid, jo lavere produktivitet. Tilsvarende vil regler som begrenser driftstiden medføre økte faste kostnader.

I en periode med lavere inntjening og økt behov for omstilling, må arbeidslivets parter understøtte denne omstillingen gjennom å åpne opp for arbeids- tidsordninger som gir økt konkurransekraft.

Dagens strenge regler for normalarbeidsdagen må løses opp. Vi må også få regler og praksis som åpner for gjennomsnittsberegning og innarbeidingsordninger som gjør det hensiktsmessig for utenlandsk

arbeidskraft å ta arbeid i Norge uten å måtte flytte hit.

Arbeidstiden defineres i dagens lov- og tariffavtaler som arbeidstid per dag og per uke. NHO vil avvise ethvert krav om reduksjon av den daglige og ukentlige arbeidstid.

I forhold til bedriftenes konkurranseevne er antall arbeidede timer per år like viktig som reguleringen av arbeidstiden per dag og per uke. Alminnelige, generelle rettigheter til fri fra arbeidet, som for eksempel ytterligere ferie eller seniordager, har samme kostnad som redusert dag- eller ukearbeidstid. Det er det verken behov eller rom for i Norge i dag. Det partene i arbeidslivet må konsentrere seg om er å øke nærværsfaktorene slik at vi får sykefraværet ytterligere ned.

Ut fra den økonomiske situasjonen norsk næringsliv befinner seg i, bør vi også unngå å innvilge ytterligere individuell rett til fri i særskilte situasjoner eller på særskilte vilkår.

Minstelønn og garantibestemmelser

Kombinasjonen mellom sentrale og lokale lønns- tillegg er hovedmodellen for norsk lønnsdannelse. Modellen ivaretar både samordning av den nasjonale lønnsdannelsen og sikrer en lønnsutvikling basert på den enkelte bedrifts økonomiske situasjon.

Modellen må gjelde tilsvarende for minstelønns- satsene i de enkelte tariffavtaler. Det er ingen automa- tikk i at minstelønnsatsen skal følge den alminne- lige lønnsutvikling, verken generelt eller for bran- sjen. Minstelønnsatsene er etablert for å sikre at de svakeste bedriftene betaler en minimum timelønn. Hver bransje må derfor uavhengig av andre bransjer forhandle om hvilken økning av minstelønnsatsene de svakeste bedriftene i bransjen kan tåle samtidig som et anstendig minstenivå opprettholdes. God til- gang på arbeidskraft tilsier forsiktighet i forhold til å heve minstegulvet i tariffavtalene. Det må også tas hensyn til at satsendringer i frontfaget kan få større økonomiske konsekvenser i tjenesteytende virksom- heter som er arbeidsintensive, enn i industrien som er mer kapitalintensiv. Det er derfor behov for at partene i frontfaget vurderer virkningene av slike endringer også for tjenesteytende sektorer.

En rekke tariffavtaler, både minstelønn- og normal- lønnsavtaler, har garantiordninger i tillegg til lønns-

satser. Garantiordningene gir enten et tillegg på utgående lønn til alle eller sikrer en minimums regulering av satsene i tariffavtalen. Felles for disse ordningene er at de gir automatisk lønnsvekst basert på statistisk lønnsvekst i en referansegruppe, gjerne egen bransje eller industrien i alt. Det innebærer en lønnsvekst løsrevet fra forhandlinger basert på bedriftene og den enkelte bransjes økonomiske situasjon. Garantiordningene medfører også en sammenpresset lønnsbredning i bedriftene, og innad i og mellom bransjer i Norge. Det er etter NHOs syn en uheldig situasjon.

Dagens garantiordninger ligger på et så høyt nivå at ytterligere heving av garantinivået må være utelukket. Det må ikke gjøres endringer i garantiordninger som medfører økte direkte eller indirekte forpliktelser. Målet på sikt må være å avskaffe garantiordningene. Fremforhandlede minstelønnsatser bør være tilstrekkelig kollektiv sikring av et minste inntektsnivå innen den enkelte bransje.

Reise, kost og losji

Dekning av kostnader knyttet til reise, kost og losji utgjør for stadig flere næringer en kostnadsfaktor med betydning for konkurranseevnen i markedet. Dette skyldes et stadig mer spesialisert næringsliv, med flere leverandører i den enkelte verdikjede, økt konkurranse over landegrensene, og at arbeidskraften i stigende grad er internasjonalt mobil. Dekning av utgifter til reise, kost og losji har også stor betydning for den enkelte arbeidstakers mulighet til å få jobb.

Vurderingene knyttet til tariffreguleringen er todelt; på den ene side er det ofte et ønske fra arbeidsgiver om å være attraktiv i arbeidsmarkedet ved å dekke slike kostnader, men på den annen side bør ikke innretningen av tariffavtalene utgjøre et hinder for at alle kan konkurrere på like vilkår om jobbene

Tariffreguleringene av dekningsgraden av slike kostnader er kompliserte, og særlig innen de bransjer hvor tariffavtalen er eller kan bli allmengjort. En hovedutfordring synes i større grad enn før å være hva som er utgangspunktet for kostnadsdekning; mellom annet også når er arbeidstakere på reise, og i hvilken grad er det akseptabelt å etablere bedriftsenheter der hvor arbeidet skal utføres for deretter å opp- og nedbemanne ved den enkelte enhet slik at reiseutgifter ikke påløper.

Det er NHOs mål at vi kan klare å utvikle tariffavtalene slik at alle parter interesser er ivaretatt på en balansert måte som er EØS-konforme.

Innleie fra bemanningsforetak

De siste årene har det vært et økende fokus på bruken av innleid arbeidskraft fra bemanningsforetak. Dette er i stor grad politisk betente spørsmål som både har vært tatt opp fra regjeringen, men også i private lovforslag. Ønsket om å sette strengere rammer for bemanningsforetakenes virksomhet og kundenes bruk av innleie er et gjennomgående tema for organisasjonene.

NHO mener at selv om faste og direkte ansettelser skal være utgangspunktet i norsk arbeidsliv, så er innleie et nødvendig supplement for å sikre bedriftene fleksibilitet og konkurransekraft. Å sette strengere rammer for bruken av innleie fra bemanningsforetak i tariffavtalene, vil medføre en betydelig konkurranseulemp for tariffbundne bedrifter. NHO vil derfor avvise innføring av nye bestemmelser i tariffavtaler som begrenser bedriftenes adgang til å leie inn arbeidskraft eller bemanningsbedriftenes adgang til å leie ut.

7 Pensjon

Intensjonene og prinsippene bak pensjonsreformen må gjennomføres fullt ut i hele arbeidslivet for å sikre økt og forlenget yrkesdeltakelse, mobilitet i arbeidsmarkedet og fremtidig bærekraft.

Pensjonssystemet må samlet sett være økonomisk bærekraftig, både for samfunnet og for den enkelte bedrift. Pensjonsreformen er et bidrag i så måte. Det er av avgjørende betydning at vi i dagens situasjon ikke tillater endringer, verken i offentlige eller private pensjonsordninger, som svekker pensjonsreformens arbeidsinsentiv.

NHO vil avvise et hvert krav om innføring av nye tjenestepensjonsrettigheter gjennom lovgivning eller tariffavtaler. Dette gjelder både nivå og organisering. Etter NHOs mening gir dagens pensjonsordning der folketrygden legges i bunn, obligatorisk tjenestepensjon (OTP) kommer i tillegg og til slutt for mange avtalefestet pensjon (AFP), en god alderspensjon.

Det er ikke rom for økte kostnader til pensjon som vil medføre svekkelse av norsk næringslivs kostnadsmessige konkurranseevne og øke forskjellene

mellom organiserte og uorganiserte arbeidsgivere og arbeidstakere i arbeidsmarkedet.

Eventuelle pensjonsrettigheter ut over det som følger av folketrygden, OTP og AFP må derfor fortsatt være basert på bedriftenes egne vurderinger av behov og evne til å tilby slike ytelser.

Partene har i 2017 utredet AFP-ordningen av 2008. Hensikten har vært å fremskaffe kunnskap som grunnlag for partenes vurdering av om det er behov for å endre ordningen. Når det gjelder AFP er NHOs standpunkt fra 2008 uendret, AFP bør legges inn under folketrygdens alderspensjon.

Med utgangspunkt i den utredning som er gjort, er imidlertid NHO av den oppfatning at partene i samarbeid med Regjeringen, bør utrede en omdanning av AFP-ordningen til en mer opptjeningsbasert ordning. En eventuell omdanning skal ikke medføre økte kostnader eller balanseføring av forpliktelsene for bedriftene. Med kostnader menes både premier som bedriften betaler og ufonderte forpliktelser som bedriftene i fellesskap står ansvarlig for.

8 Gjennomføring av lønnsoppgjøret 2018

Årets oppgjør er et hovedoppgjør, hvor alle NHOs tariffavtaler skal reforhandles. Den økonomiske situasjonen i norsk næringsliv, og spesielt for deler av den konkurranseutsatte industrien, tilsier at lønnsveksten fortsatt må bli moderat. Det er svært viktig at lønnsoppgjøret bidrar til økt omstillingsevne og bedret konkurransekraft for næringslivet.

NHO understreker viktigheten av frontfagsmodellen, og forutsetter at etterfølgende oppgjør, både i privat og offentlig sektor, tilpasser lønnsutviklingen til den økonomiske rammen som følger av frontfagsoppgjøret.

Lokale forhandlinger

For overenskomster som hjemler rett til lokale forhandlinger, skal slike forhandlinger gjennomføres med grunnlag i de fire kriterier; bedriftens økonomi, produktivitet, konkurransevne og framtidsutsikter.

De lokale parter har et felles ansvar for at resultatet av de lokale forhandlingene bidrar til å sikre og utvikle bedriftens konkurransevne. Det bør legges vekt på tiltak som kan bidra til at den totale produktiviteten forbedres. De lokale forhandlingene skal ikke påbegynnes før resultatet av forhandlingene om revisjon av den sentrale tariffavtalen bedriften er bundet av er vedtatt.

Ledere og funksjonærer

Lønnsutviklingen for ledere må, på samme måte som for øvrige grupper, skje med utgangspunkt i de fire kriterier. Innenfor rammen av kriteriene må virksomhetene prioritere slik at de er konkurranse-dyktige også overfor grupper av medarbeidere hvor etterspørsel eller spesialkompetanse er mer fremtredende enn hos øvrige grupper.

NHO vil imidlertid understreke signaleffekten av at ledere og funksjonærer faktisk får en lønnsutvikling i tråd med bedriftenes øvrige ansatte.